

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ФОРТЕПІАННОГО РЕПЕРТУАРУ

MODERN TRENDS OF UKRAINIAN FORTEPIAN REPERTURE

У статті розглянуто чинники оновлення фортепіанного репертуару, що використовується в навчально-виховному процесі мистецьких навчальних закладів. Розглянуто фортепіанні твори українських композиторів кінця XIX – початку XXI ст. з метою їх включення у репертуар студентів-піаністів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі опанування ними курсу «Інструментальне виконавство». Фортепіанні цикли, альбоми, збірки й окремі п'єси українських композиторів систематизовано за різними рівнями інструментальної підготовки студентів. Проаналізовано інтонаційні, ладові, метроритмічні, фактурні та інші особливості фортепіанних творів вітчизняних авторів традиційного й авангардного спрямувань. Доведено, що українське музичне мистецтво має естетичний вплив на особистість, педагогічне забезпечення якого ґрунтується на актуалізації емоційного співпереживання художніх образів, близьких за інтонаційно-образною природою національному світосприйняттю особистості. Зазначено, що серед численних музикантів, які здобувають освіту в закладах освіти України, яскраві творчі особистості, що плідно працювали б на терені музичного виконавства і педагогіки, є рідкістю. У багатьох містах рівень музичної освіти відкинув у далеке минуле серйозну лекційну і концертну роботу серед викладачів і студентів, а концертні зали, виставки, літературні вечори часто дивляться пустими кріслами в майбутнє відродження національної культури.

Ключові слова: фортепіанний репертуар, інструментальна підготовка, майбутній учитель музичного мистецтва, п'єси українських композиторів.

В статье рассмотрены факторы обновления фортепианного репертуара, который используется в учебно-воспитательном процессе художественных учебных заведений. Рассмотрены фортепианные произведения украинских композиторов конца XIX – начала XXI вв. с целью их включения в репертуар студентов-пианистов высших педагогических учебных заведений в процессе освоения ими курса «Инструментальное исполнительство». Фортепианные циклы, альбомы, сборники и отдельные пьесы украинских композиторов систематизированы по разным уровням инструментальной подготовки студентов. Проанализированы интонационные, ладовые, метроритмические, фактурные и другие особенности фортепианных произведений отечественных авторов традиционного и авангардного направлений. Доказано, что украинское музыкальное искусство имеет эстетическое воздействие на личность, педагогическое обеспечение которого осно-

вывается на актуализации эмоционального сопереживания художественным образам, близким по интонационно-образной природе национальному мировосприятию личности. Отмечено, что среди многочисленных музыкантов, которые получают образование в учебных заведениях Украины, яркие творческие личности, плодотворно работающие в сфере музыкального исполнительства и педагогики, являются редкостью. Во многих городах уровень музыкального образования отверг в далекое прошлое серьезную лекционную и концертную работу среди преподавателей и студентов, а концертные залы, выставки, литературные вечера часто смотрят пустыми креслами в будущее возрождение национальной культуры.

Ключевые слова: фортепианный репертуар, инструментальная подготовка, будущий учитель музыкального искусства, пьесы украинских композиторов.

The article describes the factors of updating the piano repertoire, is used in the educational process of art schools. Piano works by Ukrainian composers of the late XIX – early XXI centuries are considered with the aim of including them in the repertoire of students-pianists of higher pedagogical educational institutions in the process of mastering the course "Instrumental Performance". Piano cycles, albums, collections, and individual pieces by Ukrainian composers are systematized according to different levels of instrumental preparation of students – future teachers of musical art. Analyzed the intonation, system, metro-rhythmic, textural and other features of the piano works of domestic authors of traditional and avant-garde directions. Covers the main methods of work on the plays in the process of performing the interpretation. The importance of the continuity of the musical tradition, the preservation of folklore origins in Ukrainian piano art, as well as taking into account the European musical context are emphasized. It is proved that the Ukrainian musical art has a significant aesthetic impact on the personality, the pedagogical support of which is based on the actualization of the emotional empathy of artistic images that are close in their intonational and imaginative nature to the national perception of the individual. It is noted that among the numerous musicians who receive education in educational institutions of Ukraine, bright creative personalities, who worked fruitfully in the territory of musical performance and pedagogy, are rare. In many cities, the level of music education has rejected in the distant past serious lecture and concert work among teachers and students, and concert halls, exhibitions, literary evenings often look empty chairs in the future revival of national culture.

Key words: piano repertoire, instrumental training, future teacher of musical art, plays by Ukrainian composers.

УДК 377.1

Матяшук О.М.,
викладач фортепіано
Луцького педагогічного коледжу

Шумська В.С.,
викладач фортепіано
Луцького педагогічного коледжу

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми відродження національної культури пов'язані з такими процесами, як плекання еліти та виховання й освіта широкого загалу. Поєднуючись, вони свідчать про духовність нації та її здатність до збереження самобутнього обличчя навіть за умови

відсутності власної державної структури, яка б законодавчо підтримувала ці процеси.

Розвиток багатонаціональної української музики передбачає активний композиторський пошук нової форми, інтонації, нових емоційних сфер і стильових тенденцій. Засадами процесу постають як логічний

ланцюжок «культура – розуміння – творчість», так і подолання стереотипів мислення і стереотипів діяльності. Розробка сучасних методів дослідження на засадах філософії, естетики, психології, педагогіки підвищує динаміку аналітичного мислення, конструктивне засвоєння результатів огляду, аналізу здобутків педагогіки, окреслює ареал розповсюдження традицій і культурної спадщини.

Система музичної освіти в Україні ґрунтується на початковій академічній підготовці майбутніх музикантів у позашкільних і спеціалізованих загальноосвітніх музичних навчальних закладах. У них засвоюються ґрунтовні знання культурної спадщини, закладаються основи розвитку світовідчуття підлітків. Сьогодні в Україні діють майже півтори тисячі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (ПСМНЗ), основною ланкою яких є дитячі музичні школи (ДМШ) і музичні відділення шкіл мистецтв, котрі функціонують як сфера позашкільної освіти. Програми для ПСМНЗ (їх метою є формування всебічно розвинутої особистості, культивування естетичного смаку) охоплюють репертуар, який відповідає критеріям музики для дітей [2].

Навіть на столичних сценах виступають виконавці, серед яких одиниці можуть захопити слухача високою художньою майстерністю. Французький піаніст і педагог А. Корто вважав, що для виховання індивідуальності й художнього смаку людини педагогіка повинна спиратися на три основні принципи:

- 1) збагачення загальної культури музиканта;
- 2) розвиток уяви, фантазії;
- 3) розвиток аналітичних здібностей.

Проголошення незалежності Української держави викликало в суспільстві переоцінку ідейних і духовних орієнтирів, зміну світогляду, потребу народу в самоідентифікації. Першочерговим завданням початкової музичної освіти стало виховання молодого покоління в національно-патріотичному дусі, прищеплення дітям почуття любові до традицій і культурних надбань народу, що є підставою для перегляду репертуарної політики ПСМНЗ, зокрема внесення змін у навчальні програми з предмета «Музичний інструмент фортепіано» [6, с. 12].

Передумовою відродження і становлення України, її державності є радикальні зміни в соціальному житті суспільства, що вимагають повного переосмислення ідей і поглядів на розвиток сучасної психолого-педагогічної науки, оскільки педагоги XXI ст. повинні побудувати нову школу на засадах ідей гуманізму, демократизму, антропоцентризму та національної ідеї. Отже, основним завданням фахової музично-педагогічної освіти сьогодні має бути не тільки розвиток професійно-виконавських здібностей студентів, але й формування особистості майбутнього вчителя музики в її національній визначеності, що неможливе без залучення до культурної спадщини, до збереження її надбань.

Доречно буде згадати слова відомого українського композитора першої половини ХХ ст. Станіслава Людкевича, якими він закликає фахівців до вироблення й практичного застосування плану «рідного музичного навчання всіма можливими засобами <...>, бо кожне спізнання цієї праці робить її труднішою», тобто навчання музики, зокрема навчання гри на фортепіано, повинно спиратися на високопрофесійну методика, культурні традиції й народнописенні зразки. У зв'язку з цим постає питання коригування навчального процесу, який має орієнтуватися насамперед на плекання національних музичних традицій [2]. Саме тому сьогодні до змісту навчальних програм із предметів музично-інструментального циклу «ОМІ (фортепіано)» та «Акомпанемент» варто залучати твори, що є не тільки хорошим дидактичним матеріалом для розвитку фахових умінь і навичок, а й також віддзеркалюють ментальність нації, допомагають художньо пізнати й музично пережити вагомий пласт української національної музичної культури – фортепіанну музику, пов'язану з українським народнописенним матеріалом (численні п'єси для фортепіано українських композиторів). Натомість аналіз наявних на сучасному етапі навчальних програм, а також спостереження щодо формування фортепіанного репертуару для студентів-музикантів довели, що основу їх змісту складають здебільшого твори західноєвропейських, російських і радянських композиторів, а творча фортепіанна спадщина представників української національної композиторської школи займає незначний відсоток [1].

Особливо важливу роль у музично-естетичному вихованні відіграють твори на національній основі, що пояснюється доступністю їх сприйняття. Виховний потенціал національного фольклору у вітчизняній фортепіанній літературі представлено численними обробками українських народних пісень і танців. Загалом фольклорна програмність є традиційно домінуючою в образній драматургії різних форм і жанрів. У творчості українських композиторів східної України першої половини ХХ ст., митців, що були насамперед педагогами-піаністами, з'являються не лише окремі твори для дітей, а й цілі збірки («4 дитячі п'єси», «24 дитячі п'єси» В. Косенка, «Три дитячі п'єси», «Чотири дитячі п'єси» О. Берндта та ін.). Український фортепіанний репертуар для дітей, пісенно-танцювальні і моторні твори, лірика й епос, західноєвропейська побутова старовинна танцювальна музика, програмна сюїта, одним із різновидів якої є «Дитячий альбом». Збірки педагогічних творів наявні й у творчості видатних українських педагогів-піаністів Західної України першої половини ХХ ст., які у своїй творчості орієнтувалися на досягнення в цій галузі західноєвропейських педагогів-піаністів Р. Шумана, Т. Куллака та ін. («Фортепіанні твори для молоді» Н. Нижанківського, «Колядки і щедрівки», «Шість

мініатюр на українські народні теми», «Фортепіанні п'єси для дітей» В. Барвінського). У другій половині ХХ ст. діяльність у цій галузі продовжили І. Беркович, М. Сильванський, М. Степаненко (Східна Україна), М. Фоменко, В. Шуть (представники Східної України в українському зарубіжжі) та Р. Савицький, А. Рудницький, В. Витвицький, В. Безкоровайний, М. Кравців-Барабаш (представники Західної України в українському зарубіжжі) [6]. П'єси композиторів виконують важливу педагогічну функцію, розвивають фахові навички, знайомлять юних музикантів із національною музичною культурою, жанровими різновидами українського фольклору, піснями календарно-обрядового циклу. В українській національній музиці протягом декількох останніх сторіч (ХІХ – початок ХХІ ст.) активного розвитку, окрім вокально-хорової музики, набули також різноманітні типи інструментальних творів. Наявність значної кількості інструментальних п'єс (зокрема фортепіанних) на пісенно-танцювальній основі в практиці українських композиторів минулого і сучасності свідчить про величезний і невгасаючий інтерес до народних джерел. З огляду на сказане вважаємо за доцільне зупинитися на окремих творах для фортепіано, що є найбільш яскравими і показовими для цього типу, тобто на фортепіанних п'єсах, пов'язаних з українським пісенно-танцювальним фольклором. Уже в період становлення національної інструментальної музики побували симфонії на українській темі, а також численні клавірні та скрипкові транскрипції пісень і танців. Перший серйозний етап української клавірної творчості розвивав стильові тенденції сентименталізму. Серед представників камерного сентиментального напрямку згадуються насамперед П. Любович (попури «Улюблені руські пісні»), Й. Витвицький (варіації на українську пісню «Чумак»), О. Лизогуб (варіаційні цикли на теми народних пісень «Не ходи, Грицю», «Ой, у полі»). Цей напіваматорський, доволі салонний за образністю репертуар започаткував розвиток української фортепіанної творчості, що була пов'язана з фольклорним матеріалом. Другий етап розвитку фортепіанної музики в Україні називають сентиментально-романтичним. Він свідчить про адаптацію в національній музичній культурі нових музично-виразових і естетичних прийомів, представлених романтичним світовідчуттям. До авторів належать: П. і В. Сокальські, Я. Лопатинський, Д. Січинський, І. Воробкевич. У творах сентиментально-романтичного напрямку відбувається зміна художнього трактування фольклору як інтонаційного першоджерела та пісенної основи. Ця зміна була пов'язана з переорієнтацією етико-духовних цінностей, а також стильової спрямованості. Індивідуальність романтичного мислення відіграла важливу роль в еволюції творчості українських митців. У романтиків рідше зустрічається точне

цитування, тому що вони уникають прямолінійності трактування фольклорного першоджерела [2].

Вплив творів на формування сучасного фортепіанного репертуару, а також нових педагогічних технологій, початкової фортепіанної освіти України великий. Сьогодні в навчальному процесі ПСМНЗ спостерігається зміщення акцентів із професіоналізації освіти на її виховні засади, що зумовило потребу у використанні нових програм, прогресивних методик, створення навчальних посібників. Актуальною в початковій музичній освіті стає концепція поліхудожнього розвитку молоді, творче мислення якої формується за допомогою комплексного використання засобів впливу музики, ритміки, образотворчого мистецтва. Розкрити творчий потенціал, сприяти розвитку музичних задатків, навчити через казку, ігрову діяльність «переживати» музику, виразити в образах, звуках, словах, кольорі – мета викладача ПСМНЗ. Захоплення молодого покоління джазовим мистецтвом та естрадною музикою зумовило появу у фортепіанному репертуарі навчально-методичних збірок «Імпровізуємо блюз» Л. Іваненко, «Школа джазового виконавства» й «Етюди з імпровізацією» Н. Лагодюк. Домінуючими жанрами українського фортепіанного репертуару в системі початкової музичної освіти традиційно є пісенно-танцювальні та моторні п'єси, лірика й епос, західноєвропейська побутова і старовинна танцювальна музика, програмна сюїта [1]. Найбільшою популярністю в практиці музичних шкіл користуються твори вітчизняних авторів другої половини ХХ ст. – І. Берковича, А. Кос-Анатольського, Ж. Колодуб, М. Сильванського, Ю. Щуровського, І. Шамо, Б. Лятошинського та ін. Різноманітні та цікаві за образним змістом, зручні у фактурному викладі, написані переважно традиційною музичною мовою твори, що ввійшли до авторських збірників дидактичного спрямування педагогів-піаністів України й українського зарубіжжя другої половини ХХ ст. І. Берковича, М. Сильванського, М. Степаненка, М. Фоменка, В. Шутья, Р. Савицького, А. Рудницького, В. Витвицького, В. Безкоровайного, М. Кравців-Барабаш, складають високопрофесійний репертуар юних піаністів і збагачують досягнення світової музичної культури [2, с. 326].

Жанр коломийки яскраво репрезентований у фортепіанних п'єсах М. Колесси та М. Скорика. Коломийка як жанр народної пісні виникла в кінці ХVІІ – на початку ХVІІІ ст. і була характерною для західних областей України. Вона викристалізувалася в народному мистецтві й збереглася дотепер в трьох різних формах: пісні, танцю й інструментальної п'єси. П'єси з циклу «Три коломийки» М. Колесси представляють ознаки двох жанрових коренів: коломийки-пісні та коломийки-танцю. Студент, який знайомиться з цим циклом, повинен розуміти, що в примхливо-граціозній третій п'єсі циклу пісенний і танцювальний тематизм емоційно наближуються.

У другій п'єсі тематизм різко відмінний: сумний роздум музики початкового наспіву завершує форму через смисловий контраст із гостродинамічною активністю середнього розділу. При виконавській інтерпретації всього циклу студент має підкреслити вогняно-темпераментний образ першої коломийки, яка разом із другою та третьою п'єсами повинні утворити єдине драматургічне ціле. На українській фольклорно-етнографічній основі, а саме на гуцульському фольклорі, базуються п'єси з фортепіанного циклу М. Скорика «З дитячого альбому». Інтонційні звороти фольклорного походження, дисонуючі співзвуччя, синкоповано-імпрровізаційна ритміка свідчать про використання композитором модернових засобів виразності [5].

Романтичну спрямованість української фортепіанної музики нині продовжують твори сучасної львівської авторки Г. Мартиненко. У співпраці з поетом В. Чернів-Чернявським нею був написаний цикл «Українські ноктюрни», тематика якого розкриває всю велич природи – від розбурханої весняної криги, через теплоту та щедрість літа, гармонію і багатоголосся «Осінньої пісні» до зимових заметелей зі сніговіями та морозами.

Естетико-виховний потенціал української музики полягає у високій духовності та гуманістичній спрямованості її художніх образів (від вишуканості інтимно-споглядальної лірики до романтичного оспівування героя – борця за національне визволення); у використанні широкої палітри національно-стильового та жанрового формотворення з опорою професійної музики на фольклор. Близькість інтонаційно-ладових барв національно-естетичному сприйманню учнів, мелодична орієнтація виражальних засобів, притаманна кращим зразкам вітчизняної музики, – це музично-ментальне підґрунтя розвитку естетичної культури майбутніх громадян України [5].

Українська фортепіанна музика представлена розмаїто й багатогранно, твори охоплюють широке коло жанрів, різностильові напрями українського музичного мистецтва й індивідуальну творчу манеру вітчизняних композиторів. Використання фортепіанних творів українських авторів у репертуарі має системний характер. Зростає значення міжнародного, загальнонаціонального, регіонального, місцевого конкурсів: виконуються сольні, камерно-інструментальні ансамблеві твори, ансамблевого акомпанування. Це дає підставу формувати нові педагогічні технології, прогресивні методики, навчальні посібники, мотивацію до творчої діяльності, що є основною метою початкової

музичної освіти. При вітчизняних ПСМНЗ створені класи композицій та імпрровізацій, що спричиняє появу відповідної навчально-методичної літератури, навчальних посібників. Тому стильові тенденції українського фортепіанного репертуару потребують системного методично-наукового підходу до окреслення основних напрямів формування в історичному часі, аналізу їх процесів на сучасному етапі музичної освіти.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, систематизація й узагальнення відомостей щодо окремих фортепіанних творів (на фольклорній основі) українських композиторів-класиків і сучасних митців дозволяє підкреслити дидактично-пізнавальний і національно-виховний потенціал таких творів щодо практичного застосування в сучасних навчальних програмах із предметів музично-інструментального циклу «ОМІ (фортепіано)» й «Акомпанемент» на мистецьких факультетах ВПНЗ України. Адже звернення митців до національних традицій, використання українських народних мелодій в основі фортепіанних опусів не випадкове: включення обробок народних пісень у навчальний репертуар є своєрідним поверненням до рідної культури. Використання зразків українського фольклору в сучасному музичному навчальному процесі є надзвичайно потрібним і корисним, оскільки сприяє формуванню національно визначеного типу особистості майбутнього вчителя музики. Популяризація національного музичного репертуару в процесі навчання школярів, методичне забезпечення у дітей сприймання української класичної музики, усвідомлення її інтонаційно-стильового пізнання, елементів виконавської майстерності сприятимуть національному музично-творчому вихованню учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белікова В.В. Її музика – наше життя, наше багатство: монографія; МОНМС України. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2013. 52 с.
2. Зінькевич О. Український авангард. *Музика*. 1992. № 4. С. 4–5.
3. Кіреєва В., Логвиненко Н. Сучасні тенденції українського фортепіанного репертуару. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 1. С. 92–96.
4. Милич Б. Фортепіанна література українських радянських композиторів для дітей та юнацтва. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 104 с.
5. Олійник О. Українська радянська фортепіанна музика для дітей. К.: Наук. думка, 1979. 108 с.
6. Фільц Б. Види і жанри української музики для дітей. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2004. Вип. 5. С. 105–109.